

Explaining the Reasons Behind the Re-Domination of the Taliban in Afghanistan Based on Dekmejian's Theory of Periodic Movements

Zahed Ghaffari Hashjin

Professor, Political Sciences, Shahed University, Tehran, Iran

Mohsen Karimi Shiroodi *

Ph.D Student, Political Studies of the Islamic Revolution, Shahed University, Tehran, Iran

Introduction

Following the American invasion of Afghanistan in 2001 and the subsequent overthrow of the Taliban government, extensive efforts were made to rebuild the Afghan nation-state and establish a democratic political system. However, over the past two decades, these endeavors failed to foster the formation of a national unity government. Moreover, the initial impetus behind the U.S. intervention, namely ousting and destroying the Taliban, gradually receded in priority. This shift became evident particularly after Trump assumed office, as the policy of withdrawal from Afghanistan and negotiations with the Taliban gained momentum. Upon Biden's inauguration, the policy of withdrawal from Afghanistan accelerated,

* Corresponding Author: ghafari@shaded.ac.ir

How to Cite: Ghaffari Hashjin, Z., Karimi Shiroodi, M., (2024), "Explaining the Reasons Behind the Re-Domination of the Taliban in Afghanistan Based on Dekmejian's Theory of Periodic Movements", *Political Strategic Studies*, 13(49), 133-160. doi: 10.22054/QPSS.2023.73185.3218.

despite both the Pentagon and the Afghan government stressing the necessity of continued American support for Kabul. This approach provided the Taliban with a good opportunity to swiftly seize control of various districts across Afghanistan, culminating in their complete domination and the resurgence of the Islamic Emirate. Accordingly, various analyses emerged to explain the re-domination of the Taliban in Afghanistan. While the re-domination is undoubtedly influenced by a combination of external and internal factors, the pivotal role of external factors has been emphasized, overshadowing the examination of internal factors. Although America's withdrawal from Afghanistan seems to have catalyzed and expedited this process, the primary causes of the Taliban resurgence in Afghanistan lie within internal dynamics. In this respect, the present study aimed to investigate the internal factors contributing to the resurgence and re-domination of the Taliban in Afghanistan. The main research question is: What are the reasons behind the Taliban resurgence in Afghanistan through the lens of Dekmejian's theory of periodic movements?

A great number of researches have delved into the Taliban government and its trajectory in Afghanistan (e.g., Hossein-Khani, 2019; Shafie, 2018; Shafie & Eiduzayi, 2012). More specifically, the Taliban resurgence in 2021 has been the subject of analysis in several studies (e.g., Arian, 2022; Bagheri-Dolatabadi, 2022; Dehzad, 2022; Moghaddas, 2022). These studies explained the various internal and external factors behind the emergence and development of the Taliban, as well as their subsequent reassertion of control over the Afghan state. However, there is no comprehensive and systematic study grounded in a theoretical framework.

Relying on Dekmejian's theory of periodic movements, the present study aimed to analyze the resurgence of the Taliban in Afghanistan as a fundamentalist response. Dekmejian posits that the nature, scope, and intensity of fundamentalist responses are contingent upon the six attributes of the crisis environment, including identity crisis, legitimacy crisis, misrule/coercion, class conflict, military impotence, and culture crisis (Dekmejian, 1995, p. 6).

Materials and Methods

As a descriptive–explanatory inquiry, the present research relied on a library–documentary method to examine the Afghan crisis environment and the reasons contributing to the re-domination of the Taliban.

Results and Discussion

Since gaining independence, Afghanistan has experienced a tumultuous political and social history. Key milestones before 2001 include its separation from Iran, the Soviet invasion leading to the establishment of a communist government, the subsequent Soviet withdrawal and rise of the Mujahideen government, and finally, the collapse of the Mujahideen regime and the emergence of the Taliban government. Furthermore, Afghanistan's societal landscape is characterized by its diversity and ethnic mosaic, where religion holds considerable sway. Following the 2001 fall of the Taliban, the ensuing two decades heralded a move towards the establishment of the Afghan nation–state. However, numerous challenges led to crisis milieu in Afghanistan, including fragmented identities, a lack of integrative national identity, weakness of the central government, challenges in the democratic process (esp., in elections), failure to establish a national unity government, systemic corruption, inefficiency, repression and violence by security and military forces, deepening class divisions due to ethnic and religious reasons, military dependency, failure to establish a national army, hastened modernization, and disregard for ethnic and religious values and norms by the central government. Meanwhile, the Taliban capitalized on the weakness of the central government—particularly in providing security and facilities to marginalized and remote areas, notably those inhabited by Pashtuns—thus garnering significant support from specific segments of the populace. In line with Dekmejian's theory of periodic movements and the attributes of crisis environment (see

above), the Afghan crisis environment paved the way for the resurgence of the Taliban as a fundamentalist response to the prevailing crisis conditions. Notably, the Taliban adeptly used the fusion of ethnic and religious identities, maximizing Afghanistan's social capacities to advance their goals as an Islamic ideological movement.

Conclusion

While various external and internal factors contributed to the resurgence of the Taliban in Afghanistan, it appears that the primary impetus lies within internal contexts and factors. The hasty withdrawal of American forces, though a significant external variable, merely accelerated the process rather than being the root cause, catalyzing the Taliban resurgence as a fundamentalist response to successive social crises. Although the Taliban's performance following the establishment of the Islamic Emirate serves as a pivotal yardstick for evaluating developments in Afghanistan in 2021, it is essential to recognize that examining the foundations and contexts underpinning Islamic movements within the political, social, cultural, and economic milieu of a given society offers a more realistic criterion for the analysis of stances and decisions concerning Afghanistan's future.

Keywords: Afghanistan, Crisis, Islamic Movements, Taliban, Periodic Theory of Dekamjian

تبیین دلایل تسلط دوباره طالبان بر افغانستان بر اساس نظریه ادواری دکمجیان

زاهد غفاری هنجین * استاد علوم سیاسی دانشگاه شاهد، تهران، ایران

محسن کریمی شیرودی دانشجوی دکتری مطالعات سیاسی انقلاب اسلامی دانشگاه شاهد، تهران، ایران

چکیده

افغانستان در دو دهه اخیر از حمله آمریکا در سال ۲۰۰۱ و سقوط طالبان تا تسلط دوباره طالبان در سال ۲۰۲۱، تحولات بسیاری را تجربه کرد. نتیجه این تحولات و بحران‌های سیاسی نه تنها موجب تغییر مناسبات و روندهای گذشته نشده بلکه در نهایت تسلط دوباره طالبان بر افغانستان را در پی داشته است. نظرات زیادی با هدف تبیین این تحولات بیان شده که بخش عمده‌ای، خلاء قدرت ناشی از خروج شتابزده آمریکا را دلیل اصلی سقوط دولت ملی و قدرت‌یابی دوباره طالبان می‌دانند. اما به نظر می‌رسد این امر فقط شتاب‌دهنده به تحولات مذکور بوده است. هدف مقاله تبیین دلایل تسلط دوباره طالبان بر افغانستان بر اساس نظریه ادواری دکمجیان است. پرسش پژوهش آن است که دلایل تسلط مجدد طالبان بر افغانستان بر اساس نظریه ادواری دکمجیان چیست؟ روش پژوهش، کیفی و از نوع تحلیل اسنادی و ابزار گردآوری داده‌ها و فیش‌برداری است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که بحران‌های اجتماعی ناشی از محیط بحران شامل بحران هویت، بحران مشروعیت، سوءمدیریت حاکمان و فشار و سرکوب، تضاد طبقاتی، ضعف نظامی و بحران فرهنگ در افغانستان موجب ظهور و تسلط دوباره طالبان بر افغانستان به مثابه پاسخی بنیادگرایانه شده است.

واژگان کلیدی: افغانستان، بحران، جنبش‌های اسلامی، طالبان، نظریه ادواری دکمجیان.

مقدمه

افغانستان به‌عنوان یکی از کشورهای اسلامی از اهمیت ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیک برخوردار است. این کشور با سابقه غنی تاریخی، بیشترین نزدیکی فرهنگی را با جمهوری اسلامی ایران دارد. افغانستان در همسایگی پاکستان و ایران به‌عنوان قدرت‌های منطقه‌ای جنوب غرب آسیا، نزدیکی با چین و روسیه به‌عنوان قدرت‌های بزرگ جهان و دارا بودن منابع عظیم زیرزمینی همواره مورد توجه بوده است. این کشور حداقل در چند سده گذشته تاریخ پرفراز و نشیبی را طی نموده است. افغانستان از زمان استقلال در اواسط قرن هجدهم میلادی شاهد تغییرات زیادی در طبقه حاکم بوده است. وجه اشتراک تمام این حکومت‌ها را می‌توان در عدم دخالت و سهم‌سازی مردم در توزیع قدرت و فرایند اداره کشور دانست؛ هرچند بافت سیاسی و اجتماعی افغانستان نیز چنین مطالبه‌ای را در مردم ایجاد نموده است. دوره شش ساله حکومت طالبان از سال ۱۹۹۶ تا ۲۰۰۱، نمود بارزی از تمامیت‌خواهی قدرت در طبقه حاکم است. بدین ترتیب تحولات تاریخی معاصر در افغانستان، هیچ‌گاه بستری را برای شکل‌گیری دولت-ملت، دستیابی مردم به جایگاه خود در اداره کشور و پیگیری خواسته‌ها، تمایلات، اهداف و آرمان‌ها فراهم نساخته است.

پس از حمله آمریکا به افغانستان در سال ۲۰۰۱ و سرنگونی حکومت طالبان، تلاش‌هایی برای برسازی دولت-ملت افغانستان و برپایی نظام سیاسی مردم‌سالار در آن صورت پذیرفت. این تلاش‌ها با سپری شدن دوره پنج‌ساله دولت انتقالی، مراحل نظام‌سازی از جمله انتخابات لویه جرگه (اجلاس بزرگ ملی) برای تدوین و تصویب قانون اساسی و مشروعیت‌بخشی به نظام سیاسی جدید و پس از آن انتخابات ریاست جمهوری و مجلس همراه بود. هرچند روندهای مذکور، گام‌های مثبتی در راستای دولت-ملت‌سازی و نهادینه‌سازی نظام سیاسی مردم‌سالار در افغانستان بود، اما تجربه دو دهه گذشته منتج به شکل‌گیری دولت وحدت ملی نشد. حاکمیت چندتکه، دولت مرکزی ضعیف، وقایع انتخابات ریاست جمهوری دو دوره اخیر (۲۰۱۴ و ۲۰۱۹) و غیره نمودهایی از این موضوع هستند.

از سوی دیگر، سرنگونی و نابودی طالبان به‌عنوان یکی از دلایل اصلی حمله آمریکا به افغانستان به تدریج از اولویت خارج شد تا جایی که روی کار آمدن اوباما و شروع فرایند خروج از افغانستان، به مرور به تقویت دوباره این گروه در افغانستان منجر شد. این امر تا آنجا

ادامه یافت که آمریکا اقدام به شروع مذاکرات صلح با گروه طالبان نمود. اقدامی که نه تنها اساس حمله به افغانستان را زیر سوال برد بلکه به مشروعیت بخشی این گروه نیز منجر شد. پس از روی کار آمدن ترامپ، سیاست خروج از افغانستان و مذاکره با طالبان قوت و سرعت بیشتری پیدا کرد. نتیجه این راهبردها به امضای توافقنامه ایجاد صلح در افغانستان (۲۹ فوریه ۲۰۲۰) میان ایالات متحده آمریکا و طالبان در دوحه منجر شد. بر اساس مفاد این توافق، آمریکا و ناتو همه نیروی‌های خود را از افغانستان خارج می‌کردند و در مقابل طالبان متعهد می‌شد از فعالیت القاعده در مناطق تحت کنترل طالبان جلوگیری نموده و مذاکره با دولت افغانستان را در پیش گیرد. پس از روی کار آمدن بایدن در سال ۲۰۲۱، سیاست خروج از افغانستان علی‌رغم تاکید پنتاگون و دولت افغانستان مبنی بر ضرورت حمایت آمریکا از کابل ادامه یافت. به طوری که این خروج شتابزده حتی از مهلت تعیین شده اولیه یعنی تا ۱۱ سپتامبر ۲۰۲۱ نیز زودتر صورت گرفت. رویدادهای مذکور فرصت مناسبی را پیش‌روی طالبان قرار داد تا دوباره قدرت در افغانستان را در دست بگیرد. این فرصت در زمانی کوتاه به تصرف دومینووار ولسوالی‌های افغانستان، خروج اشرف غنی از کابل و تصرف آن در ۱۵ اوت ۲۰۲۱، تسلط کامل طالبان بر افغانستان و آغاز دوباره دوران امارت اسلامی انجامید.

پس از این مجموعه تحولات سریع و عمیق در محیط سیاسی و اجتماعی افغانستان، تحلیل‌های متفاوتی پیرامون دلایل تسلط مجدد طالبان در افغانستان مطرح شد. علاوه بر دلایل پراکنده‌ای همچون ضعف دولت مرکزی، عدم موفقیت در تشکیل دولت وحدت ملی، عدم وفاداری ارتش، حمایت قدرت‌های منطقه‌ای از طالبان و غیره، خروج شتابزده آمریکا از افغانستان و خلاء قدرت ناشی از آن به‌عنوان دلیل اصلی قدرت‌یابی طالبان و تسلط کامل آن بر افغانستان بیان شده است. بدین ترتیب گرچه این موضوع معلول مجموعه‌ای از عوامل خارجی و داخلی است، اما نقش عوامل خارجی در تبیین تسلط طالبان بر افغانستان، کلیدی قلمداد شده و از بررسی دلایل داخلی موثر بر آن غفلت شده است. این در حالی است که به نظر می‌رسد خروج آمریکا از افغانستان، کاتالیزور و سرعت‌دهنده این امر بوده و دلایل اصلی تسلط مجدد طالبان بر افغانستان را باید در عوامل داخلی جستجو نمود. این پژوهش بر آن است تا با استفاده از نظریه ادواری دکمجیان به بررسی زمینه‌ها و علل داخلی ظهور و تسلط دوباره طالبان در افغانستان به‌عنوان یک جنبش بنیادگرایانه اسلامی بپردازد. پرسش اصلی پژوهش آن

است که دلایل تسلط مجدد طالبان بر افغانستان بر اساس نظریه ادواری دکمجان چیست؟ بر اساس سوال اصلی، فرضیه پژوهش آن است که بحران‌های اجتماعی ناشی از محیط بحران در افغانستان شامل بحران هویت، بحران مشروعیت، سوءمدیریت حاکمان و فشار و سرکوب، تضاد طبقاتی، ضعف نظامی و بحران فرهنگ موجب ظهور و تسلط دوباره طالبان بر افغانستان به مثابه پاسخی بنیادگرایانه شده است. این نوشتار برای پاسخ به پرسش فوق، ضمن مرور بر نظریه ادواری دکمجان، به بررسی بحران اجتماعی افغانستان در دو دهه گذشته و پس از سقوط طالبان و محیط بحران آن در شش محور مذکور پرداخته و ظهور و تسلط مجدد طالبان بر افغانستان را به مثابه پاسخی بنیادگرایانه بررسی می‌نماید.

پیشینه پژوهش

طالبان پس از سقوط در سال ۲۰۰۱ به تدریج در افغانستان احیا شد. مطالعات متعددی زمینه‌های رشد دوباره آن در افغانستان - که مقدمه قدرت‌یابی آن در سال ۲۰۲۱ بود- را مورد مطالعه قرار داده‌اند. این پژوهش‌ها با بررسی زمینه‌های داخلی و خارجی این امر، به علت‌هایی همچون دریافت کمک و آموزش از منابع مختلف درون پاکستان (شفیعی و عیدوزایی، ۱۳۹۲)، ایجاد وحدت درون طالبان، شکاف در ناتو، شکاف بین آمریکا و دولت افغانستان، سیاست‌های اعمالی آمریکا در افغانستان (شفیعی، ۱۳۸۸)، بحران مشروعیت در انتخابات دور دوم ریاست جمهوری افغانستان، وضعیت امنیتی افغانستان، کندی روند پروژه دولت-ملت‌سازی، فساد اداری، اقتصاد ضعیف (حسین‌خانی، ۱۳۹۰) اشاره دارند.

دو دهه فرایند تدریجی قدرت‌یابی طالبان در افغانستان، در نهایت منجر به قدرت رسیدن آنان در سال ۲۰۲۱ شد. این موضوع نیز دست‌مایه مطالعات متعددی از سوی پژوهشگران قرار گرفت. از نظر این پژوهشگران، عوامل داخلی همچون عدم مشروعیت حکومت، نبود انسجام درون سازمانی، ناکارآمدی نظام، قوم‌گرایی، فساد گسترده مالی و اداری (دهزاد، ۱۴۰۰)، نظام متمرکز، اقتصاد مبتنی بر کمک‌های خارجی، قاچاق مواد مخدر، انحصار قدرت (آرین، ۱۴۰۰)، عدم خودباوری ارتش و اتکا به آمریکا، فساد در ارتش، عدم تعلق خاطر ارتش به دولت اشرف غنی (باقری دولت‌آبادی، ۱۴۰۰)، ظرفیت‌های داخلی طالبان، شکنندگی دولت (مقدس، ۱۴۰۰) از یک‌سو و از سوی دیگر عوامل خارجی همچون اختلافات مرزی، نگرانی پاکستان از حضور هند در افغانستان، مداخله رهبران حکومت در امور داخلی پاکستان،

بی‌اعتمادی آمریکا نسبت به حکومت افغانستان، گشایش دفتر سیاسی (دهزاد، ۱۴۰۰) منتج به تسلط مجدد طالبان بر افغانستان در سال ۲۰۲۱ شد.

پژوهش‌های ذکر شده برای تبیین زمینه‌های احیا و رشد طالبان و سپس تسلط دوباره آن بر افغانستان عوامل متعدد داخلی و خارجی را بیان می‌نمایند لیکن تاکنون مطالعه‌ای نظام‌مند و منسجم بر پایه مبنایی نظری به بررسی آن نپرداخته است. این مهم، فقدان ارتباط منطقی و درهم‌تنیده میان عوامل شناسایی شده و عدم شکل‌گیری تصویری روشن از پدیده را به همراه داشته است. به همین دلیل این پژوهش در نظر دارد تا با بررسی علل تسلط دوباره طالبان بر افغانستان بر اساس نظریه ادواری دکمجیان به تبیین این موضوع بپردازد.

چارچوب نظری

نظریه‌های مختلفی در تبیین تحولات اجتماعی در جوامع اسلامی وجود دارد. نظریه ادواری هرایر دکمجیان یکی از نظریات مطرح در این زمینه است. دکمجیان در کتاب «اسلام در انقلاب: جنبش‌های اسلامی در جهان عرب (بررسی پدیده بنیادگرایی)» سیر تاریخی تحولات اجتماعی در جامعه اسلامی از صدر اسلام تاکنون را بررسی نموده و با رویکردی استقرایی به این حوادث و رویدادها، نظریه خود را ارائه کرده است. او معتقد است میان بحران‌های اجتماعی در جهان اسلام و جنبش‌های بنیادگرایانه اسلامی رابطه وجود دارد. در واقع هرگاه جامعه و ساخت اجتماعی و سیاسی آن دچار آشفتگی و تشویش شده است، جنبش‌های انقلابی و تجدیدحیات‌طلبانه با هدف از میان برداشتن نظم موجود، ساماندهی به وضع موجود، بازگشت به مبانی اسلامی و حرکت به سمت جامعه آرمانی صورت گرفته است. دکمجیان این امر را ناشی از ماهیت سیاسی اسلام می‌داند؛ به اعتقاد وی اسلام برخلاف مسیحیت در مقابل تحولات اجتماعی فعالانه واکنش نشان می‌دهد. بدین ترتیب جامعه اسلامی با هدف از میان برداشتن انحطاط اجتماعی، سیاسی و فرهنگی در جامعه به پاسخگویی برمی‌خیزد که همان بازگشت به اصول بنیادین اسلام است (دکمجیان، ۱۳۷۷: ۲۱). این بازگشت به وسیله پیاده‌سازی احکام و قوانین اسلامی در تمامی شئون جامعه از طریق در دست گرفتن قدرت سیاسی صورت می‌گیرد. دکمجیان در تشریح نظریه ادواری خود محورهای بحران اجتماعی، محیط بحران و پاسخ بنیادگرایانه را مطرح می‌نماید. او بحران‌های اجتماعی حاد و فراگیر را علت شکل‌گیری پاسخ‌های بنیادگرایانه می‌داند. این بحران‌ها با دو کلیدواژه سقوط و رستاخیز در وقایع و

رویدادهای تاریخی اسلام بررسی شده‌اند. منظور از دور آن است که هرگاه سقوط و انحطاطی در جامعه رخ داده، پاسخی بنیادگرایانه (رستاخیز) متناسب با عمق، شدت و گستردگی آن با هدف احیای مجدد اسلام داده شده است. این دور در طول تاریخ اسلام همواره تکرار شده و مقاطع تاریخی همچون بحران جانشینی پیامبر، سقوط بنی‌امیه، سقوط عباسیان و فروپاشی عثمانی شواهدی بر این مدعا هستند (دکمجیان، ۱۳۷۷: ۳۶-۳۸). از این رو دکمجیان جنبش‌های اسلامی معاصر را پدیده‌ای جدید نمی‌داند، بلکه آنها را ادامه دور بحران در جامعه اسلامی تفسیر می‌نماید.

محیط بحران؛ زمینه‌ها، بسترها و ریشه‌های آشفتگی جامعه اسلامی را در بر می‌گیرد. نوع، میزان و شدت پاسخ‌های بنیادگرایانه به وضعیت محیط بحران بستگی دارد. از نظر دکمجیان، شش عامل موجب شکل‌گیری محیط بحران می‌شوند. این عوامل عبارتند از (دکمجیان، ۱۳۷۷: ۶۰-۶۹):

۱- بحران هویت: این بحران در نتیجه کم‌رنگ شدن و دوری از هویت اسلامی به صورت بحران هویت فردی و جمعی بروز می‌یابد. جامعه اسلامی در برابر این بحران، ایدئولوژی‌های دگر به‌ویژه غربی و ایدئولوژی‌های رقیب همچون ملی‌گرایی را پیش‌رو دارد. ناکامی جامعه اسلامی در بازیابی هویت خویش در برابر ایدئولوژی‌های مذکور موجب تشدید چالش و بازگشت دوباره به ایدئولوژی اسلامی می‌شود.

۲- بحران مشروعیت: این بحران به‌عنوان پیامد اولیه بحران هویت با از خود بیگانگی جامعه اسلامی بروز می‌نماید. مشروعیت نخبگان و نهادهای حاکم که ریشه در مبانی اسلامی دارد با دوری جامعه از این مبانی خدشه‌دار می‌شود. ناکامی نخبگان در حوزه‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی بر شدت بحران مشروعیت می‌افزاید.

۳- سوءمدیریت حاکمان و فشار و سرکوب: بحران مشروعیت در کنار ناکارآمدی و فساد در طبقه حاکم باعث ایجاد نارضایتی در جامعه می‌شود. حکومت به دلیل ناتوانی در برآورده نمودن درخواست‌های جامعه به ابزارها و شیوه‌های سرکوب برای مهار مخالفان متوسل می‌شود. استفاده فزاینده از قوه قهریه بر شدت بحران می‌افزاید؛ به گونه‌ای که بحران هویت و مشروعیت بر جنبه‌های روانی و سیاسی جامعه و سوءمدیریت و سرکوب زندگی روزمره مردم تاثیر می‌گذارد.

۴- **تضاد طبقاتی:** ناتوانی حکومت در اداره جامعه باعث ایجاد شکاف بین طبقات مختلف اجتماعی می‌شود. نتیجه این شکاف در تبعیض میان طبقات مختلف جامعه در زمینه‌های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، قومی و غیره بروز می‌یابد. تضاد طبقاتی نارضایتی اجتماعی را افزایش داده و موجب تشدید بحران‌های پیشین می‌شود.

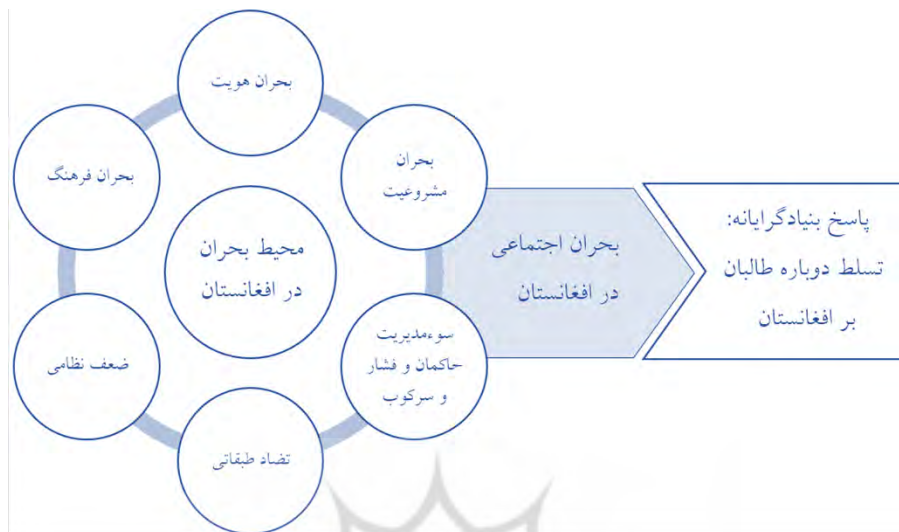
۵- **ضعف نظامی:** بحران ناشی از ضعف نظامی دلایلی همچون حضور قدرت‌های خارجی، شکست در مقابل بیگانگان، فقدان بازدارندگی و ناتوانی در برقراری امنیت دارد. نتیجه این بحران ایجاد احساس عمیق ترس، ناامیدی، ناامنی و خطر در جامعه، سرخوردگی و اضطراب گسترده و تضعیف مشروعیت فرمانروایی می‌شود.

۶- **بحران فرهنگ:** انگیزه‌های نوگرایی و تلاش حاکمان سکولار در گسترش ارزش‌های غربی با ادعای مدرنیزاسیون موجب ایجاد شکاف بین طبقه حاکم و مردم پایبند به ارزش‌های اسلامی و مذهبی می‌شود. این شکاف به دلیل غربی شدن سطحی و ظاهری نخبگان سیاسی و اقتصادی و نیز مصرف‌گرایی بی‌بندوبارانه و رفتار غیربومی آنها رخ می‌دهد. این امر نوعی احساس حقارت در برابر غرب و فاصله‌گذاری حاکمان و جامعه را در پی دارد.

پاسخ‌های بنیادگرایانه، واکنش بنیادگرایی اسلامی به بحران اجتماعی است که بدین صورت بروز می‌نماید: الف- رهبری فرهمند متعهد به تغییر و تحول معنوی یا انقلاب جامعه، ب- ایدئولوژی معتقد به ظهور یک منجی برای نجات ارزش‌ها و عقاید، پ- شخصیت بنیادگرای تحت تاثیر محیط بحران و نفوذهای متقابل ایدئولوژی بنیادگرایانه، ت- گروه‌ها و طبقات اجتماعی مستعد پاسخگویی به درخواست بنیادگرایانه، ث- گروه‌ها و جنبش‌های بنیادگرا تحت رهبری شخصیت فرهمند و ج- پاسخ حکومت به جنبش‌های بنیادگرایی به دلیل توسل آنها به خشونت به صورت سرکوب خشونت‌بار، هم‌سازی یا همکاری (دکمجان، ۱۳۷۷: ۲۶-۲۸).

این پژوهش با استفاده از چارچوب تبیینی دکمجان، به بررسی زمینه‌های تسلط دوباره طالبان بر افغانستان در بستر محیط بحران و بحران‌های شش‌گانه یاد شده می‌پردازد. بر این اساس مدل مفهومی پژوهش به شکل شماره یک است.

شکل ۱- مدل مفهومی پژوهش

(منبع: نویسندگان)

روش‌شناسی

این پژوهش با استفاده از روش توصیفی-تیینی به وسیله گردآوری کتابخانه‌ای و اسنادی به توصیف محیط بحران افغانستان و بحث پیرامون دلایل تسلط دوباره طالبان بر آن پرداخته است. این پژوهش بر مبنای نظریه ادواری، از نظر قلمرو مکانی، تحولات محیط افغانستان و از نظر قلمرو زمانی، وقایع و حوادث پس از حمله آمریکا به افغانستان در سال ۲۰۰۱ و سقوط طالبان را بررسی می‌نماید.

محیط بحران در افغانستان

افغانستان از زمان استقلال تا کنون تاریخ سیاسی-اجتماعی پرفراز و نشیبی را سپری کرده است. بخشی از این تحولات ناشی از اهمیت جایگاه ژئوپلیتیک آن است. به گونه‌ای که واقع شدن در مناطق محوری هارتلند و جنوب غرب آسیا، نزدیکی به آب‌های آزاد و غیره توجه قدرت‌های بزرگ به این کشور را جلب کرده است. استفاده بریتانیا از افغانستان به عنوان خط اول دفاع از مستعمرات هند مقابل روسیه و فرانسه در قرن نوزدهم و رقابت بلوک شرق و غرب در این کشور پس از اشغال آن توسط شوروی در ۱۹۷۹ نمونه‌هایی از دخالت قدرت‌های بزرگ در

افغانستان است (هدایتی شهیدانی و دیگران، ۱۳۹۹: ۱۴۱). بنابراین بخشی از این تحولات تاریخی افغانستان ریشه در دخالت‌های خارجی دارد.

ویژگی‌های جامعه افغانستان و جایگاه ویژه دو عنصر قومیت و مذهب در این کشور نیز عامل دیگری در شکل‌گیری این تاریخ پرفراز و نشیب و تحولات مستمر در عرصه سیاسی بود. ویژگی‌های بارز جامعه افغانستان را می‌توان تعدد و موزاییک قومیتی و جایگاه مذهب در آن دانست. مهم‌ترین قومیت‌های افغانستان شامل پشتون‌ها، تاجیک‌ها، ازبک‌ها و ترکمن‌ها با مذهب سنی و هزاره‌ها و قزلباش‌ها با مذهب شیعه هستند. پشتون‌ها خود را صاحبان اصلی افغانستان می‌دانند، بخش عمده‌ای از حکومت‌های مستقر در افغانستان نیز از این قومیت بوده‌اند. علایق و عصبیت‌های قومیتی و مذهبی در جامعه افغانستان بسیار پررنگ‌تر از تعلق خاطر آنها به افغانستان به‌عنوان یک کشور است. ساخت مردم در افغانستان با ویژگی‌های مذکور سبب شد تا هیچگاه یکپارچگی و وحدت ملی ذیل یک حاکمیت و در نتیجه ملت شکل نگیرد. از آغاز حکومت احمدشاه دورانی در سال ۱۷۴۷ تا زمان سقوط طالبان در سال ۲۰۰۱، حکومت‌های مستقر در کابل نتوانستند علی‌رغم کاربرد خشونت فراوان و گسترده، در جامعه افغانستان و ساختار قومی- مذهبی آن رخنه کنند و به سامان‌دهی روابط اجتماعی ذیل حاکمیت مرکزی پردازند (دهشیر، ۱۳۹۱: ۶۵).

از منظر تاریخی، مهم‌ترین تحولات سیاسی و اجتماعی افغانستان تا پیش از سال ۲۰۰۱ شامل جدایی از ایران، تجاوز شوروی و تشکیل حکومت کمونیستی، خروج شوروی و تشکیل حکومت مجاهدین و در نهایت شکست حکومت مجاهدین و تشکیل حکومت طالبان می‌شود. پس از حمله شوروی به افغانستان و تبدیل این کشور به بستری برای رقابت دو بلوک شرق و غرب، آمریکا به تقویت گروه‌های سلفی چندملیتی و مجاهدین افغان پرداخت. پس از خروج شوروی و روی کار آمدن مجاهدین، رقابت میان گروه‌های مذکور منجر به درگیری مجاهدین با طالبان شد. پیروزی طالبان، حکمرانی شش ساله آنها از سال ۱۹۹۶ تا ۲۰۰۱ بر افغانستان را سبب شد. پس از وقایع ۱۱ سپتامبر در آمریکا، این کشور با همکاری ناتو حملاتی را به پایگاه‌های القاعده و مراکز نظامی طالبان آغاز نمود. هدف آمریکا از این حملات، پایان بخشیدن به استفاده از سرزمین افغانستان به‌عنوان بستری برای پرورش و رشد تروریست و

نابودی توان نظامی طالبان بود (خلیلی و باهوش فاردقی، ۱۳۹۶: ۶۵۲-۶۵۳). در نتیجه این حمله، طالبان در نوامبر ۲۰۰۱ سقوط کرد و افغانستان وارد مقطع جدیدی از تاریخ سیاسی خود شد. هر چند این حمله به حکومت طالبان در آن زمان پایان داد، اما در نظر نگرفتن مناسبات سیاسی، اجتماعی، قومی و مذهبی افغانستان و ورود به جنگی فرسایشی و طولانی مدت، در نهایت پیامدهای منفی را بر محیط سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی افغانستان برجای گذاشت. پس از سال ۲۰۰۱، افغانستان فرایند جدیدی از دولت-ملت‌سازی را تجربه نمود. این تحولات بر اساس توافق‌نامه بن آغاز شد و با تدوین و تصویب قانون اساسی جدید توسط لویه جرگه، تشکیل دولت انتقالی، برگزاری انتخابات ریاست جمهوری و پارلمان ادامه یافت. هر چند تحولات دو دهه اخیر قدم‌های مثبتی در مسیر تشکیل دولت-ملت افغانستان بود؛ اما ضعف و ناکارآمدی دولت مرکزی، ناکامی در تشکیل دولت وحدت ملی، فساد سیستمی و برقراری ثبات و امنیت موجب شکل‌گیری و افزایش نارضایتی مردم از حکومت و قدرت گرفتن گروه‌های مخالف و رقیب آن شد. این عوامل بستر شکل‌گیری بحران اجتماعی در افغانستان، ناامیدی مردم از حکومت و در نهایت تسلط دوباره طالبان بر افغانستان را فراهم آورد. در ادامه؛ زمینه‌های بحران در محیط افغانستان بر اساس نظریه ادواری دکم‌جیان در شش محور بحران هویت، بحران مشروعیت، سوءمدیریت حاکمان و فشار و سرکوب، تضاد طبقاتی، ضعف نظامی و بحران فرهنگ مورد بررسی قرار می‌گیرد.

بحران هویت

هویت یکپارچه در افغانستان در اساس با چالش مواجه است. چراکه شکل‌گیری هویت افغانی ریشه در قوه قهریه اکثریت پشتون، جدایی از ایران به دلیل ضعف دولت مرکزی و رقابت قدرت‌های بزرگ داشته و همه مردم در آن نقشی نداشته‌اند. این هویت تحمیلی باعث بیگانگی و افتراق روحی، عاطفی و تفاوت‌های فرهنگی و رفتاری ساکنان مختلف با یکدیگر شده است. روابط میان مردم قندهار با بامیان، هرات و پکتیا، بدخشان و فریاب نمونه‌هایی از این گسستگی هویتی هستند (فرجی‌راد و دیگران، ۱۳۹۰: ۱۲۱). هویت‌های چندپاره در افغانستان بر اساس معیارهای قومی، نژادی، مذهبی و زبانی شکل گرفته است. بر این اساس معیار اصلی درک پدیده‌ها، واقعیت‌ها و تصمیم‌گیری در مسائل مختلف، گرایش‌های قومی و مذهبی است (دهشیار، ۱۳۹۱: ۶۹). علایق قومی و مذهبی سبب تعارضات و رویارویی‌های فردی و جمعی متعددی

میان گروه‌های مختلف جامعه شد و حافظه تاریخی این گروه‌ها نسبت به یکدیگر مملو از این درگیری‌ها است. از این رو احساس گروه‌های مختلف افغانی نسبت به هم، همراه با نامنی و بی‌اعتمادی است. این امر سبب بازتولید چندپارگی هویت در طول زمان شده است.

در جامعه افغانستان هویت و روح جمعی ملی، آگاهی ملی، حس ملی و میهن‌پرستی شکل نیافته و همواره مصالح قومی و قبیله‌ای بر مصالح ملی اولویت داشته‌اند (سردارنیا و حسینی، ۱۳۹۳: ۵۲). کنش سیاسی قوم پشتون نمونه بارزی از ترجیح منافع قومی و قبیله‌ای بر منافع ملی است؛ چراکه پیوستگی فرهنگی - قومی میان پشتون‌ها سبب تفوق سیاسی آنها نسبت به سایر اقوام در افغانستان شده است. هر چند پس از تشکیل دولت ملی، هر دو رئیس‌جمهور افغانستان از قوم پشتون بودند اما اساس ایجاد دولت ملی و کم‌رنگ شدن هویت قومی پشتون، احساس نارضایتی در این قوم را بیش از سایر اقوام برانگیخت. به همین دلیل طالبان با استفاده عصیت‌های قومی پشتون‌ها توانست حمایت بیش از پیش آنها برای بازیابی جایگاه پیشین این قوم را به دست آورد.

علاوه بر گسستگی و چندپارگی ذاتی هویت ملی در افغانستان، تلاش آمریکا پس از سقوط طالبان و کنفرانس بن بر تشکیل دولتی با مشخصه‌های غربی در افغانستان چالش دیگری در هویت این ملت به وجود آورد. بر این اساس سعی شد تا شکست ایدئولوژی کمونیسم و ناکارآمدی تعالیم اسلامی در اداره جامعه افغانی به عنوان نسخه‌های بدیل ایدئولوژی غربی بیان شود (خلیلی و باهوش فاردقی، ۱۳۹۶: ۶۵۴). ایجاد خدشه در هویت مذهبی و سپس ناکارآمدی مدل غربی در برقراری دولت وحدت ملی و ایجاد امنیت، چالش‌های هویتی در جامعه افغانستان را دو چندان نمود.

بحران مشروعیت

لازمه شکل‌گیری دولت ملی، وجود هویت اجتماعی پایدار است. ابتدای ساخت جامعه افغانی بر پایه گروه‌های قومی - مذهبی از یک سو و تاکید دولت ملی بر شکل‌گیری دولت - ملت و هویت ملی از سوی دیگر، مشروعیت فرایندهای مردم‌سالارانه در افغانستان را از ابتدا با چالش مواجه نمود. هویت‌های چندگانه قومی - مذهبی، اجازه تغییر و دگرگونی در ارزش‌ها، معیارها و مناسبات قدرت را نمی‌دهند. از این رو بکارگیری خشونت و ملت‌سازی مسلحانه منجر به شکل‌گیری حکومتی شد که از ابتدا با فقدان مشروعیت از سوی جامعه روبرو بود (دهشیار،

۱۳۹۱: ۷۴). مشروعیت دولت در افغانستان از سوی گروه‌های قومی تاجیک و هزاره (ائتلاف شمال) و گروه پشتون‌ها به اتهام جانبداری از طرف مقابل با بحران مواجه بود. پشتون‌ها دولت مرکزی را مسبب افول جایگاه پیشین خود در قدرت و ابزاری در خدمت ائتلاف شمال می‌دانستند؛ در حالی که ائتلاف شمال دولت را به قبیله‌گرایی پشتون‌نیم متهم می‌کردند. از سوی دیگر گروه‌های رقیب به‌ویژه طالبان نیز مشروعیت دولت مرکزی را زیر سوال می‌بردند. طالبان کلیه دولت‌هایی را که پس از حمله آمریکا روی کار آمدند غیرقانونی می‌دانست، زیرا این دولت‌ها و قانون اساسی توسط خارجی‌ها ایجاد شده بودند (محمودی، ۱۳۹۹: ۲۰۸).

انتخابات به‌عنوان اصل ابتدایی در شکل‌گیری نظام مردم‌سالار و عنصر مشروعیت‌بخش حکومت، همواره با چالش و ابهام‌های متعددی در افغانستان مواجه بود. وقایعی همچون تأیید تقلب در انتخابات سال ۲۰۰۹ و کشیده شدن انتخابات به دور دوم که در نهایت با انصراف دکتر عبدالله و به قدرت رسیدن دوباره کرزای خاتمه یافت (حسین‌خانی، ۱۳۹۰: ۲۱۹)، ادعای تقلب در انتخابات ۲۰۱۴ از سوی عبدالله عبدالله که با شواهد متعددی از تقلب سازمان‌یافته از سوی اشرف غنی همراه بود و یا اختلاف در انتخابات سال ۲۰۱۴ و ۲۰۱۹ میان اشرف غنی و عبدالله عبدالله بر سر نتایج انتخابات که در نهایت منجر به تشکیل دولت وحدت ملی شد (هاشمی مقدم، ۱۴۰۰: ۱۲۴)، همواره اصالت انتخابات در افغانستان را به چالش کشیده است. بدین ترتیب مشروعیت حکومت در افغانستان در چارچوب فرایندهای دموکراتیک نیز با بحران‌های جدی مواجه بوده است.

آغاز مذاکرات صلح میان آمریکا و طالبان در زمان ریاست جمهوری ترامپ بدون حضور دولت افغانستان، به شکل دیگری مشروعیت آن را به‌عنوان اقتدار حاکم در افغانستان با چالش مواجه نمود و موجب سرخوردگی دولت در مواجهه با افکار عمومی شد. روی کار آمدن دولت بایدن، اشرف غنی را امیدوار ساخت تا با توجه به تداوم خشونت‌ها و موضوعات حقوق بشری از سوی طالبان، جایگاه دولت کابل را در فرایند مذاکرات بهبود بخشد. اما طرح بایدن در قالب دولت انتقالی صلح افغانستان به منزله پایان بخشیدن به دولت اشرف غنی بود. این امر مشروعیت و وجهت دولت را در ماه‌های پایانی حکومت نیز به طور جدی خدشه‌دار نمود (محمودی، ۱۳۹۹: ۲۰۹).

سوءحکومت نخبگان و فشار و سرکوب

حاکمیت چندگانه در افغانستان سبب تضعیف حکومت مرکزی و ناتوانی و ناکارآمدی آن در اجرای طرح‌ها و راهبردهای کلان خود در اداره کشور شد. رهبران قبایل و قومیت‌ها، ریش‌سفیدان روستاها، بزرگان مذهبی و جنگ‌سالاران با تجزیه حاکمیت ملی و همچنین عدم پیروی و هماهنگی با حکومت مرکزی باعث ایجاد مدیریت‌های چندتکه و غیرمنسجم در افغانستان شدند. فقدان اقتدار سبب شد تا دولت مرکزی در تامین اساسی‌ترین کارویژه خود یعنی امنیت نیز ناکام بوده و افراد جامعه مورد تجاوز و حمله از سوی اقوام و گروه‌های فراملی قرار گیرند.

ناکارآمدی و سوءمدیریت دولت مرکزی در مواردی همچون کاهش نرخ رشد اقتصادی، افزایش نرخ فقر، افزایش نرخ نابرابری، تخریب بخش کشاورزی، کاهش سرمایه‌گذاری خارجی، کاهش کیفیت آموزش، کمبود شدید برق و افزایش تولید مواد مخدر نیز قابل مشاهده بود (شفیعی، ۱۳۹۶: ۱۱۳-۱۱۶).

یکی از مشخصه‌های بارز حکومت افغانستان فساد سیستماتیک در تمامی بخش‌های دولتی است. خرید و فروش پست‌های مهم دولتی، قاچاق مواد مخدر توسط مقامات و جنگ‌سالاران نمونه‌هایی از این فساد هستند. گستردگی این موضوع در افغانستان به حدی است که علاوه بر نارضایتی مردم از حکومت، اعتراض برخی سازمان‌های جهانی را نیز به همراه داشت. فقدان پاسخگویی از دیگر زمینه‌های سوءحکومت توسط نخبگان افغانستان است. روحیه نظامی جنگ‌سالاران سبب فقدان پاسخگویی آنها پیرامون جرائم جنگی، نقض حقوق بشر و جلوگیری از توسعه نظام قانونی جامع در افغانستان شد. همچنین قدرت بالای رئیس‌جمهور در مقایسه با پارلمان، عدم پاسخگویی او در قبال اقدامات و عملکرد وی را به دنبال داشت (هدایتی شهیدانی و دیگران، ۱۳۹۹: ۱۴۷). این عوامل سبب شد تا افغانستان در زمینه مسئولیت‌پذیری، ثبات سیاسی و عدم خشونت، ناکارآمدی حکومت، کیفیت قانون‌گذاری و کنترل فساد در زمره بدترین کشورهای جهان قرار گیرد.

از سوی دیگر به کارگیری خشونت نامتعارف از سوی نهادهای نظامی و امنیتی افغانستان در مواجهه با مردم و رخنه فساد در ساختار این نهادها نارضایتی و ناامیدی مردم از آنها را نیز رقم زد. این در حالی بود که طالبان در مناطق تحت تسلط خود به تامین امنیت و امکانات برای مردم

دورافتاده و به‌طور خاص قوم پشتون پرداخت (پورقدیری، ۱۳۹۸). معایب حکومت در کنار ادعای طالبان در برقراری صلح و آرامش سبب شد تا مردم این گروه را بپذیرند یا حداقل در برابر آن مقاومت نکنند.

تضاد طبقاتی

تضاد طبقاتی باعث از هم گسستگی و چندپارگی اجتماعی می‌شود. تضاد طبقاتی در افغانستان بیش از جنبه‌های اقتصادی در مسائل قومی، مذهبی و سیاسی ظهور دارد. پشتون‌ها - که طالبان نیز از این قومیت است - ۴۰ درصد جمعیت این کشور، تاجیک‌ها ۲۰ درصد و مابقی جمعیت را اقوام هزاره، ازبک‌ها و غیره تشکیل می‌دهند. توزیع قدرت در افغانستان هیچ‌گاه به صورت عادلانه نبود و این موضوع همواره بستری برای ایجاد اختلاف، درگیری و تشدید تضاد میان قومیت‌ها شده است. پشتون‌ها به‌طور سنتی قدرت سیاسی در افغانستان را در دست داشته‌اند. عدم مشارکت سایر اقوام موجب گسترش تضاد و اختلافات میان آنها با قوم پشتون شده است. البته پس از حمله آمریکا، پشتون‌ها جایگاه قبلی خود را از دست دادند. انتقال حاکمیت از پشتون‌ها و افزایش نقش تاجیک‌ها در ساختار قدرت، باعث ایجاد نارضایتی در قوم پشتون و تعمیق تضادهای طبقاتی موجود شد (امیری، ۱۳۹۷: ۹۲). اختلافات مذهبی که به‌طور عمده در اختلاف شیعه و سنی در افغانستان قابل مشاهده است نیز سبب گسترش شکاف میان جامعه و دو تکه شدن آن بر اساس مذهب شد. بدین ترتیب رابطه اقوام - مذاهب با یکدیگر و به‌طور خاص با پشتون‌ها همواره دستخوش منازعه، اختلاف، تنش و برخوردهای نظامی بوده است. فقدان اقتدار داخلی باعث شده تا این پراکندگی قومی منجر به سست شدن استحکام ملی - قومی در افغانستان شود (هادیان، ۱۳۸۸: ۱۴۰-۱۴۲).

در کنار زمینه‌های تاریخی تضاد طبقاتی در افغانستان، شکل‌گیری احزاب متعدد در این کشور نیز بستر جدیدی برای چندگانگی به‌وجود آورد. هرچند سابقه حزب در افغانستان به پیش از حمله آمریکا بازمی‌گردد، اما فعالیت‌های حزبی در دو دهه اخیر بیش از کارکردهای مورد انتظار از حزب موجب گسترش و رواج حزب‌سالاری در این کشور شد. این احزاب به جای اصلاحات سیاسی با خصلتی سیاسی - نظامی در پی ایجاد تغییرات خشونت‌آمیز بوده‌اند. گرایش توده مردم به این احزاب نوع دیگری از عصبیت لجام‌گسیخته را در این کشور گسترش

داد. به طوری که آموزه‌های حزبی معیار روابط و مناسبات سیاسی و اجتماعی اقوام، طوایف و حتی خانواده‌ها با یکدیگر شد.

این گرایش‌های احساسی و ناآگاهانه به تدریج موجب شکل‌گیری فرقه‌گرایی سیاسی و افزایش شکاف‌های طبقاتی پیشین شد (حق‌شناس و یوسفی، ۱۳۸۹: ۱۰۲-۱۰۴). شکاف‌های طبقاتی و چندتکگی جامعه افغان همچون تجربه طالبان در سال ۱۹۹۶، منجر به همراه ساختن جامعه به‌ویژه قوم پشتون با این گروه شد.

ضعف نظامی

شکست طالبان در سال ۲۰۰۱، امید ایجاد آرامش و امنیت در افغانستان را به‌وجود آورد. لیکن اقدامات انتحاری طالبان و القاعده با روش‌های جدید در این کشور و افراد مسلح باقی‌مانده از دوران جنگ‌های داخلی، ضرورت ایجاد ارتش و پلیس ملی را گوشزد نمود. با این حال ناکامی دولت در شکل‌دهی به اقتدار مرکزی سبب ناتوانی در پایه‌ریزی تشکیلات نظامی و نیروهای انتظامی کارآمد در افغانستان به دنبال داشت. گروه‌محوری و قوم‌محوری در ارتش به‌جای پابندی به قانون اساسی مانع شکل گرفتن ارتش ملی شد (شفیعی، ۱۳۸۸: ۱۱۶-۱۱۷). فقدان امکانات و تجهیزات، کم‌سوادی و بی‌سوادی بخش قابل توجهی از ارتش از دیگر دلایل عمده این ناکامی بود (سردارنیا و حسینی، ۱۳۹۳: ۵۵). آمریکا نیز علی‌رغم کمک‌های مالی، مشاوره‌های امنیتی و نظامی، همکاری‌های ضدتروریسم، تداوم تبادل استخباراتی، تقویت روابط افغانستان با ناتو و امضای موافقت‌نامه‌های مشارکت استراتژیک با چالش‌هایی در مواجهه با ارتش ملی افغانستان همچون حفظ توازن جمعیتی بر اساس اقوام در آن و عدم اطمینان از اقدامات تجزیه‌طلبانه با گرایش‌های قومی - نژادی مواجه بود. در مجموع فقدان تجهیزات و امکانات مدرن نظامی، ضعف مدیریت، حقوق کم و مشکلات اقلیمی و قومی باعث شد تا ارتش و پلیس ملی در انجام کارکردهای خود ناموفق باشند (حسین‌خانی، ۱۳۹۰: ۲۲۱).

فساد ارتش و نیروهای نظامی از دیگر عوامل موثر در ضعف نظامی ارتش ملی افغانستان بود. بخش قابل توجهی از مردم افغانستان، ارتش این کشور را فاسد می‌دانستند و بیش از نیمی از مردم حداقل یک‌بار به پلیس رشوه داده بودند. ناپدید شدن هزاران اسلحه تحویلی پنتاگون به نیروهای امنیتی که در نهایت به طالبان فروخته شده بود و وجود گردان‌هایی با سربازان خیالی که تنها با هدف به‌دست آوردن دستمزدهای آنها توسط فرماندهان ارتش به مقامات معرفی

می‌شدند نمونه‌های دیگری از فساد در ارتش ملی بود (Sisk, 2019). یکی دیگر از عوامل موثر در ضعف نظامی ارتش افغانستان، وابستگی به ارتش آمریکا و عدم اعتماد به نفس کافی در مواجهه با ناامنی‌های احتمالی بود. همین امر پس از خروج ارتش آمریکا از افغانستان موجب تضعیف روحیه ارتش و پلیس افغانستان شد. به نحوی که نیروی نظامی افغانستان در بسیاری از نقاط بدون جنگ تسلیم طالبان شدند و یا تجهیزات و تسلیحات خود را رها کردند (Kazmin & Other, 2021).

بحران فرهنگ

افغانستان دارای جامعه‌ای سنتی است که آمیزه‌ای از ارزش‌ها، نسبت‌ها و باورهای کهن قومی، قبیله‌ای و مذهبی را با خود دارد. یکی از نتایج قوم‌گرایی در افغانستان، چندفرهنگی جامعه و تعدد و عمق خرده‌فرهنگ‌های مختلف در آن است. به گونه‌ای که پافشاری بر ارزش‌ها و خرده‌فرهنگ‌های قومی مذهبی، نمادسازی‌های عشیره‌ای جای فرهنگ ملی را گرفته است. فقدان بسترهای ارتباطی میان اقوام مختلف، ناهمگونی و چندپارگی فرهنگی را شدت بخشیده و جامعه افغانستانی‌ها را به‌عنوان یک ملت با بحران فرهنگی مواجه ساخته است (سردارنیا و حسینی، ۱۳۹۳: ۵۹). بدین ترتیب تعصبات و علائق قومی به حوزه فرهنگ نیز تسری یافته، تکثرگرایی فرهنگی جای خود را به تحمل‌ناپذیری در این حوزه داده است. این ساخت فرهنگی به نوبه خود پیامدهایی مانند ایجاد ویژگی‌های خاص اجتماعی همچون ترس، ناامیدی، افزایش خشونت، بدخواهی نسبت به دیگر گروه‌ها و نظام سیاسی خرد‌گزینی، بسترسازی منازعات و ناباوری جامعه‌پذیری سیاسی را به همراه داشته است (حق‌شناس و یوسفی، ۱۳۸۹: ۱۰۲).

از سوی دیگر پس از حمله آمریکا، اقداماتی از سوی دولت ملی برای مدرن‌سازی جامعه افغانستان صورت پذیرفت. این اقدام از سوی دولت مرکزی با مقاومت و پس‌زدن قبایل، روستاها و گروه‌هایی همچون طالبان و القاعده مواجه شد. تلاش تکنوکرات‌های غرب‌گرا برای پیاده‌سازی فرایندها، ارزش‌ها، نمادها و فرآورده‌های جهان مدرن در افغانستان نه تنها منجر به اصلاحات عمیق در این جامعه نشد بلکه پشتیبانی توده‌ها از جریان‌ات افراطی و تمامیت‌خواه را نیز در پی داشت. دیدگاه آمریکا نسبت به عقب‌ماندگی فرهنگی جامعه افغانستانی و جایگزینی ارزش‌ها و باورهای سنتی با فرهنگ مدرن غربی از طریق گسترش رسانه‌ها به‌ویژه رادیو و

تلویزیون نیز منجر به ایجاد چالش فرهنگی در افغانستان شد. تلاش برای پرکردن خلاءهای فرهنگی در جامعه افغانستان از طریق برنامه‌های فرهنگی شبکه‌های ماهواره‌ای با پخش برنامه‌های هنجارشکن به واسطه قانون آزادی بیان، خشم جامعه سنتی به‌ویژه پشتون را برانگیخت (هاشمی مقدم، ۱۴۰۰: ۱۰۶).

مجموعه اقدامات صورت گرفته و سرعت تغییرات و تحولات فرهنگی در دو دهه اخیر بدون توجه به ارزش‌ها، فرهنگ‌ها و خرده فرهنگ‌های گروه‌های مختلف افغان، تقابل فرهنگ قبیله‌ای با نشانه‌های زندگی مدرن و تعارضات میان‌قومی را تشدید نمود (فرخی راد، ۱۳۹۰: ۱۲۲). بدین ترتیب بخشی از جامعه افغانستان بازگشت دوباره طالبان را راهی برای محافظت از علایق فرهنگی خویش یافت.

ظهور مجدد طالبان به مثابه پاسخ بنیادگرایانه

محیط بحران در افغانستان نشان دهنده وجود زمینه‌ها و بسترهای نارضایتی و بحران اجتماعی در دو دهه گذشته است. هویت‌های چندپاره، فقدان هویت ملی، ضعف دولت مرکزی، چالش در فرایندهای مردم‌سالارانه به‌ویژه انتخابات، ناکامی در تشکیل دولت وحدت ملی، فساد سیستمی، ناکارآمدی، سرکوب و خشونت نیروهای امنیتی و نظامی، تشدید شکاف‌های طبقاتی با دلایل قومی-مذهبی، وابستگی نظامی، فقدان شکل‌گیری ارتش ملی، شتاب‌زدگی در فرایند مدرنیزاسیون، نادیده‌انگاری ارزش‌ها و هنجارهای قومی-مذهبی از سوی دولت مرکزی موجب شد تا جامعه افغانستان در دو دهه گذشته همواره شاهد بحران‌های اجتماعی مختلف باشد. این در حالی بود که طالبان در طرف مقابل توانست با استفاده از ضعف و ناتوانی دولت مرکزی در تامین امنیت و امکانات برای نقاط محروم و دورافتاده به‌خصوص مناطق پشتون‌نشین، بخش قابل توجهی از این افراد را با خود همراه سازد. زیرا همان‌طور که شواهد نشان داد، بر اساس بررسی‌های سازمان ملل ۷۰٪ جنایت‌های خشن در افغانستان در مناطق تحت کنترل دولت مرکزی انجام می‌گرفت. حال آن‌که به دلیل سختگیری طالبان تعداد جرائم خشن در مناطق تحت کنترل آنها بسیار کمتر بود (پورقدیری، ۱۳۹۹). بدین ترتیب همان‌طور که سابقه بحران‌های اجتماعی پیش از سال ۱۹۹۶ سبب شد تا مردم ناراضی از جنگ و منزجر از جنگ‌سالاران احزاب، طالبان را با ادعای استقرار صلح و آرامش بپذیرند (مژده، ۱۳۸۲: ۲۱). تداوم بحران‌های اجتماعی در افغانستان در دو دهه اخیر نیز بار دیگر این دور تاریخی را تکرار

نمود تا طالبان به تدریج در جامعه افغانستان ظهور و قدرت یابد. به بیان دیگر تسلط دوباره طالبان بر افغانستان را می‌توان پاسخی بنیادگرایانه به وضعیت سیاسی-اجتماعی جامعه دانست. طالبان به‌عنوان یکی از جنبش‌های مبتنی بر بنیادگرایی اسلامی بر پایه شریعت اسلامی و شیوه خلفای راشدین، آموزه‌های مدرسه دیوبندیه، آموزه‌های وهابیت و باورهای قومی و قبیله‌ای پشتونوالی بنا نهاده شده است (بخشی و زنگنه، ۱۳۹۴: ۱۶). این گروه توانست با استفاده از هم‌جوئی هویت قومی با هویت مذهبی امکان بهره‌برداری حداکثری از ظرفیت‌های اجتماعی افغانستان برای تحقق اهداف خود به‌عنوان یک جنبش اسلامی و ایدئولوژیک را فراهم نماید. همان‌طور که انتظار می‌رفت این گروه تلاش خود را برای تشکیل امارت اسلامی انجام داد. بنا به گفته سهیل شاهین سخنگوی دفتر سیاسی طالبان در دوحه، طالبان در دوران مذاکرات برای صلح نیز دو هدف داشته و دارد: اول خروج نیروهای امریکایی و دوم برقراری نظام اسلامی در افغانستان (شاهین، ۱۳۹۹).

طالبان با استفاده از بستر بحرانی جامعه افغانستان، قدرت از دست رفته خود را بازیابی نمود و از این طریق به نقش‌آفرینی مجدد در صحنه سیاسی افغانستان به‌وسیله مذاکره با آمریکا پرداخت. به نظر می‌رسد راهبرد دولت‌های اوباما، ترامپ و بایدن در خروج از افغانستان و شتاب‌زدگی این خروج در سال ۲۰۲۱، تنها زمینه قدرت‌یابی و تسلط طالبان بر افغانستان را تسریع نمود.

نتیجه‌گیری

اگرچه در تبیین دلایل تسلط دوباره طالبان بر افغانستان مجموعه‌ای از دلایل خارجی و داخلی وجود دارد، اما به نظر می‌رسد دلیل عمده این تحولات نه متغیرهای خارجی از جمله خروج شتاب‌زده آمریکا از افغانستان، بلکه زمینه‌ها و عوامل داخلی به‌عنوان بستری برای آن است. به بیان دیگر محیط بحران افغانستان با بحران هویت، بحران مشروعیت، سوءمدیریت حاکمان و فشار و سرکوب، تضاد طبقاتی، ضعف نظامی و بحران فرهنگ موجب شکل‌گیری بحران‌های متعدد اجتماعی در دو دهه گذشته این کشور شده است. به طوری که خروج ارتش آمریکا از این کشور تنها عاملی شتاب‌دهنده بود و فرایند ظهور مجدد طالبان به مثابه پاسخی بنیادگرایانه به بحران‌های پیاپی اجتماعی را سرعت بخشید. در واقع بخش عمده‌ای از جامعه چندپاره، آشفته و بی‌ثبات افغانستان که با وجود دولت مرکزی ضعیف و ناکارآمد ارزش‌ها و باورهای قومی-

مذهبی خویش را در معرض خطر می‌دید، طالبان را یکی از راه‌های برون‌رفت از مجموعه بحران‌های اجتماعی خود قلمداد نمود. چراکه این گروه توانسته بود با شعارهایی همچون برقراری امنیت و صلح، پایان‌دادن به ناآرامی‌ها، مبارزه با فساد سیاسی، از میان برداشتن مظاهر مدرنیته، بازگرداندن جایگاه اقوام به‌ویژه پشتون به موقعیت پیشین در صحنه سیاسی و اجتماعی و غیره پاسخی را برای این بحران‌ها فراهم آورد.

هرچند عملکرد آینده طالبان پس از تشکیل امارت اسلامی، ملاک اصلی قضاوت درباره پیامد تحولات افغانستان در سال ۲۰۲۱ خواهد بود اما توجه به این نکته ضروری است که بررسی بسترها و زمینه‌های شکل‌گیری جنبش‌های اسلامی در چارچوب بافتار سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی جامعه؛ معیار واقع‌بینانه‌تری برای تحلیل‌ها، موضع‌گیری‌ها و تصمیم‌گیری‌های آتی پیرامون افغانستان به دست می‌دهد.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

ORCID

Zahed Ghaffari
Hashjin
Mohsen Karimi
Shiroodi

 <https://orcid.org/0000-0003-0038-2283>

 <https://orcid.org/0009-0002-9452-2928>

منابع

- امیری، محمد هادی (۱۳۹۷)، «علل و زمینه‌های ظهور گروه طالبان»، *معارف اسلامی و علوم سیاسی*، ۱۶(۲)، صص ۷۴-۱۰۲.
- آرین، بصیر، (۱۴۰۰)، «چرا نظام جمهوری در افغانستان فروپاشید؟»، *فصلنامه سیاسی نظری شهریار*، شماره ۵، قابل دسترسی در: <https://www.shahrivar.org/1067>.
- باقری دولت‌آبادی، علی، (۱۴۰۰)، «علل فروپاشی سریع ارتش افغانستان در برابر حملات طالبان»، *مجله سیاست دفاعی*، سال سی‌ام، شماره ۱۱۶، صص ۱۰۱-۱۲۶.
- بخشی، احمد، زنگنه، پیمان، (۱۳۹۴)، «واکنش جنبش‌های اسلامی معاصر نسبت به جهانی شدن: انطباق یا تعارض»، *مطالعات سیاسی جهان اسلام*، ۴(۳)، صص ۱-۳۲.

- پورقدیری، آرین، (۱۳۹۹)، تحلیل گفتمان طالبان‌نویسم و دلایل افول آن در افغانستان، دسترسی در <http://css.ir/whypgq>
- حسین خانی، الهام، (۱۳۹۰)، «امنیت افغانستان و مساله قدرت‌یابی دوباره طالبان»، علوم سیاسی، شماره (۱۶)، صص ۲۴۰-۲۵۰.
- حسین خانی، الهام، (۱۳۹۷)، «علل و زمینه‌های ظهور گروه طالبان»، معارف اسلامی و علوم سیاسی، (۱۶)۲، صص ۷۴-۱۰۲.
- حق‌شناس، محمدجواد، یوسفی، عمران، (۱۳۸۹)، «فرصت‌ها و تهدیدهای روند ملت‌سازی در افغانستان برای ایران»، مطالعات روابط بین‌الملل، ۳(۱۳)، صص ۹۶-۱۲۴.
- خلیلی، محسن، باهوش فاردقی، محمود، (۱۳۹۶)، «ساخت دوگانه دولت‌سازی نوین افغانستان»، مجله سیاست دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۳(۳)، صص ۶۴۷-۶۶۵.
- دکمچیان، هریر، (۱۳۷۷)، اسلام در انقلاب: جنبش‌های اسلامی در جهان عرب (بررسی پدیده بنیادگرایی)، ترجمه حمید احمدی، چاپ سوم، تهران: انتشارات کیهان.
- دزداد، عبدالمنان، (۱۴۰۰)، «علل فروپاشی حکومت افغانستان در برابر طالبان»، فصلنامه سیاسی نظری شهریور، شماره ۵، قابل دسترسی در: <https://www.shahrivar.org/1064>
- دهشیار، حسین، (۱۳۹۱)، «پارادوکس امریکا در افغانستان: هویت چندگانه و حاکمیت تقسیم‌پذیر»، روابط خارجی، ۴(۳)، صص ۵۹-۸۶.
- سردارنیا، خلیل‌اله، حسینی، سیدمهدی، (۱۳۹۳)، «چالش‌های اجتماعی دولت‌سازی مدرن در افغانستان»، سیاست جهانی، ۳(۳)، صص ۳۷-۶۳.
- (۱۳۹۹)، «سهیل شاهین در گفتگو با شفقنا: هدف ما پایه‌گذاری نظام اسلامی در افغانستان است»، شفقنا، دسترسی در <https://af.shafaqna.com/FA/389645>
- شفیعی، اسماعیل، عیدوزایی، نعیم، (۱۳۹۲)، «نقش حمایت خارجی در احیای طالبان در افغانستان»، فصلنامه مطالعات شبه‌قاره، سال ۵، شماره ۱۶، صص ۹۱-۱۲۶.
- شفیعی، نوذر، (۱۳۹۶)، «تبیین عوامل موثر بر اتخاذ استراتژی دولت ترامپ نسبت به افغانستان»، پژوهش‌های روابط بین‌الملل، ۱(۲۴)، صص ۱۰۹-۱۳۲.
- شفیعی، نوذر، (۱۳۸۸)، «بازتولید قدرت در افغانستان: تبیین قدرت‌یابی طالبان»، مطالعات اوراسیای مرکزی، مرکز مطالعات عالی بین‌المللی، سال ۲، شماره ۴، صص ۱۰۷-۱۱۸.
- فرجی‌راد، عبدالرضا، درخور، محمد، ساداتی، سیدهادی، (۱۳۹۰)، «بررسی روند دولت-ملت‌سازی در افغانستان و موانع پیش‌رو»، دانشنامه (علوم سیاسی)، ۴(۲)، صص ۱۱۳-۱۳۳.

- محمودی، زهرا، (۱۳۹۹)، «چشم‌انداز و سناریوهای جایگاه طالبان در عرصه حکمرانی آینده افغانستان (با تاکید بر رویکردهای رسانه‌ای)»، پژوهشنامه رسانه بین‌الملل، ۵(۶)، صص ۲۰۳-۲۲۵.
- مژده، وحید، (۱۳۸۲)، افغانستان و پنج سال سلطه طالبان، تهران: نشر نی.
- مقدس، اعظم، (۱۴۰۱)، «بررسی علل و زمینه‌های بازگشت طالبان به قدرت در افغانستان (۲۰۱۵-۲۰۲۱)»، یک تحلیل سه سطحی، مجله جامعه‌شناسی سیاسی جهان اسلام، ۹(۱۹)، صص ۵۵-۸۲.
- هادیان، حمید، (۱۳۸۸)، «ضعف ساختاری دولت - ملت‌سازی در افغانستان»، راهبرد، ۱۷(۲)، صص ۱۵۱-۱۳۳.
- هاشمی مقدم، امیر، (۱۴۰۰)، چرا افغانستان (برای ایران) مهم است؟، تهران: کتاب راهبرد، دسترسی در <http://css.ir/ocaqvl>.
- هدایتی شهیدانی، مهدی، سلمان‌زاده، میلاد، بابایی، محمدرضا، (۱۳۹۹)، «واکاوی سیاست خارجی ترامپ نسبت به افغانستان با تاکید بر توافق‌نامه صلح با طالبان در سال ۲۰۲۰»، نشریه سیاست و روابط بین‌الملل، ۴(۸)، صص ۱۳۷-۱۵۲.

References

- Kazmin, Amy, Parkin, Benjamin, Manson, Katrina, (2021), "Low Morale, No Support and Bad Politics: Why the Afghan Army Folded", *Financial Times*, available at: <https://www.ft.com/content/b1d2b06d-f938-4443-ba56-242f18da22c3>.
- Sisk, Richard, (2019), "Afghanistan Loses 42,000 Troops in Crackdown on 'Ghost Soldiers'", Available at: <https://www.military.com/daily-news/2019/08/02/afghanistan-loses-42000-troops-crackdown-ghost-soldiers.html>.

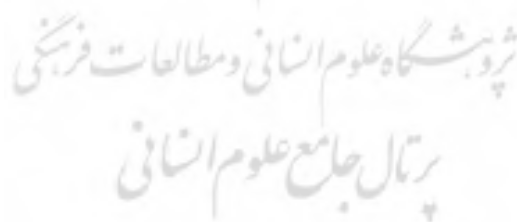
In Persian

- Amiri, Mohammad Hadi, (2018), "Causes and Grounds for the Emergence of the Taliban Group", *Islamic Education and Political Science*, 2(16), pp. 74-102, available at: <http://noo.rs/CvIHW>.
- Arin, Basir, (2022), "Why Did the Republican System Collapse in Afghanistan?", *Shahrivar Political Quarterly*, No. 5, available at: <https://www.shahrivar.org/1067>.

- Bagheri Dolatabadi, Ali, (2022), “The Causes of Rapid Collapse of the Afghanistan Army against Taliban Attacks”, *The Journal of Defence Policy*, Vol. 30, No. 116, PP. 101-126, available at: magiran.com/p2402528.
- Bakhshi, Ahmad, Zanganeh, Peyman, (2014), “Reaction of Contemporary Islamic Movements to Globalization: Adaptation or Conflict”, *Political Studies of the Islamic World*, 4(3), pp. 1-32, available at: <http://noo.rs/OuXpa>.
- Daheshiar, Hossein, (2012), “American Paradox in Afghanistan: Fragmented Identity and Shared Sovereignty”, *Quarterly Foreign Relations*, 4(15), 59, available at: Magiran.com/p1034315.
- Dehzad, Abdul Manan, (2022), “The Causes of the Collapse of the Afghan Government against the Taliban”, *Shahrivar's Theoretical Political Quarterly*, No. 5 available at: [https:// www. shahrivar. org. 1064](https://www.shahrivar.org.1064).
- Dekmejian, R. Hrair, (1995), *Islam in Revolution: Fundamentalism in the Arab World*, Translated by Hamid Ahmadi, Third Edition, Tehran: Kayhan Publications.
- Farajirad, Abdolreza, Darkhor, Mohammad, Sadati, Seyedhadi, (2018), “Investigating the Process of Nation-state Building in Afghanistan and the Obstacles Ahead”, *Daneshnameh (Political Sciences)*, No. 80, pp. 113-133.
- Hadian, Hamid, (2009), “Structural Weakness of Nation-State Building in Afghanistan”, *Rahbord Journal*, 16(51), 133, available at: Magiran.com/p668004.
- Haghshenas, Mohammadjavad, Yousefi, Omeran, (2011), “Opportunities and Challenges of Nation-Building in Afghanistan for Iran”, *Studies of International Relations Journal*, 3(13), 95-124, available at: Magiran.com/p1842394.

- Hashemi-Moghadam, Amir, (2021), *Why is Afghanistan (for Iran) Important?*, Tehran: Strategy Book.
- Hedayati Shahidani, Mehdi, Salmanzadeh, Milad, Babaei, Mohammadreza, (2021), "Analysis of Trump's Foreign Policy towards Afghanistan with Emphasis on the 2020 Peace Agreement with the Taliban", *Journal of Politics and International Relations*, 4(8), 137-152, available at: Magiran.com/p2293089.
- Hossein Khani, Elham, (2019), "Afghanistan Security and the Issue of Taliban Regaining Power", *Political Sciences*, No. 16, pp. 240-250.
- Hosseinkhani, Elham, (2017), "The Causes and Contexts of the Emergence of the Taliban Group", *Islamic Education and Political Sciences*, 2(16), pp. 74-102.
- Khalili, Mohsen, Bahoosh Fardaghi, Mahmood, (2017), "Dual Structure of the Afghanistan's New State Building", *Political Quarterly*, 47(3), 647-665, available at: Magiran.com/p1736185.
- Mahmoodi, Zahra, (2021), "Perspectives and Scenarios of the Taliban's Position in Future Afghanistan's Governance (with Emphasis on Media Approaches)", *Journal of International Media Research Letters*, 5(2), 203-225, available at: Magiran.com/p.2268156.
- Moghadas, Azam, (2022), "The Study of Causes and Contexts of the Taliban's Return to Power in Afghanistan (2021-2015), A Three-Level Analysis", *Journal of Political Sociology of Islamic World*, Vol. 9, No. 19, PP. 55-82, available at: magiran.com/p2423860.
- Mojdeh, Vahid, (2012), *Afghanistan and Five Years of Taliban Rule*, Tehran: Ney Publishing.
- Pourqadiri, Arin, (2019), "Analysis of the Discourse of Talibanism and the Reasons for Its Decline in Afghanistan", available at: <http://css.ir/whypgq>.

- Sardarnia, Khalilollah & Hoseini, Seyed Mehdi, (2014), "Social Challenges of Modern State-Building in Afghanistan", *A Quarterly Journal World Politics*, 3(3), 37, available at: Magiran. com/ p1391354.
- (2019), "Sohail Shahin in a Conversation with Shafaqna: Our Goal is to Establish an Islamic System in Afghanistan", *Shafaqna*, available at: <https://af.shafaqna.com/FA/389645>.
- Shafie, Ismail & Eiduzayi, Naeem, (2013), "The Role of Foreign Support in Resurgence of the Taliban in Afghanistan", *Journal of Subcontinent Researches*, Vol. 5, No. 16, PP. 91-126, available at: magiran.com/p1212237.
- Shafie, Nozar, (2009), "Reproduction of Power in Afghanistan: An Account of Taliban's Rising Power", *Central Eurasia Studies*, Vol. 2, No. 4, PP. 107-118, available at: magiran.com/p709159.
- Shafiee, Nozar, (2016), "Explain the Factors that Influence the Trump Administration's Strategy towards Afghanistan", *International Relations Research*, 1(24), pp. 109-132.

استناد به این مقاله: غفاری هاشجین، زاهد، کریمی شیرودی، محسن، (۱۴۰۳)، «تبیین دلایل تسلط دوباره طالبان بر افغانستان بر اساس نظریه ادواری دکمجان»، پژوهش‌های راهبردی سیاست، ۱۳(۴۹)، ۱۳۳-۱۶۰.

Doi: 10.22054/QPSS.2023.73185.3218

Quarterly of Political Strategic Studies is licensed under a Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 International License